

HUILEN OP JE CANVAS

Onderzoek naar het mogelijke verband tussen creativiteit en psychische gesteldheid.

Door Annelot Bossink

Voorwoord

Al jaren loop ik rond met psychische problemen, afgelopen jaar was het eerste moment dat mijn problemen mij overwonnen en ik gedwongen was om te stoppen met mijn opleiding. Door een angststoornis en depressie was het voor mij op veel dagen niet mogelijk om naar buiten te gaan, op elk moment kon ik een paniekaanval krijgen. De angst om zo'n paniekaanval te krijgen werd een probleem, ik kon niks meer en bleef depressief thuis. Ik besloot om hulp te zoeken. Na intensieve therapie en medicatie lukt het mij nu weer om naar buiten te gaan; boodschappen doen, vrienden en familie zien en ook weer mijn studie oppakken.

Ik probeer hier open over te zijn en door mijn gesprekken met anderen om mij heen kwam ik er al snel achter dat de kunstacademie een bron van creativiteit is, maar eveneens een bron van psychische problemen. De een doet er meer mee dan de ander, therapie, medicijnen of gewoon een eigen manier vinden om er mee om te gaan. Men kan spreken van de "gekwelde artiest" een kunstenaar met een lading aan psychische problemen. Ik ben een van die studenten die al zo lang ik mij kan herinneren probeert om te gaan met mijn psychische problemen en ook met mijn creativiteit. Hoe kan ik mijn problemen in mijn voordeel gebruiken en is dat überhaupt mogelijk?

Al deze voorvallen riepen nog meer vragen bij mij op; is er een connectie tussen creativiteit en psychische gesteldheid? En is hier al eerder onderzoek naar gedaan? Hoe heeft dit andere beïnvloed?

Deze vragen stuurde mij naar een onderzoek en uiteindelijk deze thesis.

Ik hoop zelf een nieuwe manier te kunnen vinden om met mijn problemen om te gaan in combinatie met mijn creativiteit. Daarbij hoop ik ook dat je door het lezen van deze thesis mogelijk ook een nieuwe visie krijgt op het begrip "de gekwelde artiest"* en de kunst mogelijk met een nieuwe blik kunt beschouwen.

Deze scriptie had niet tot stand kunnen komen zonder de hulp van een aantal personen. Daarom wil ik graag de volgende personen bedanken voor hun steun en bijdrage aan mijn scriptie: Ten eerste Marjan Brandsma voor haar behulpzame feedback en interessante lectuur suggesties. Alles klasgenoten die net als Marjan verhelderende feedback hebben gegeven en tips om mijn scriptie te verbeteren. Mijn moeder voor het nalezen van de hoofdstukken. En tot slot Silke den Hamer voor het nalezen en het helpen corrigeren van de tekst.

Veel lees plezier!

Inhoud

- 1 Creativiteit
  - 2 Psychische Gesteldheid.
  - 3 Verschillende stoornissen en voorbeelden.
    - 3.1 Bipolair
    - 3.2 Stemmingstoornis/depressie
    - 3.3 OCD
    - 3.4 Schizofrenie
    - 3.5 Angststoornis
  - 4 Mijn eigen ervaring met creativiteit en psychische gesteldheid.
  - 5 Geschiedenis van onderzoek link tussen creativiteit en psyche.
  - 6 Recent onderzoek
- Conclusie
- Nawoord

“There is only one difference between a madman and me. I am not mad.”
—Salvador Dali

Inleiding

Ik kijk naar "de volharding der herinnering", na mijn bezoek aan het Dali museum in Figueres. De triestheid van de gesmolten klokken, het vergaan van de tijd. Ik vraag mij af wat Dali voelde bij het maken van dit schilderij, was hij verdrietig? Of wilde hij een hommage maken aan een mooie herinnering? Heeft hij voldoening uit het maken van dit werk gekregen? Dali is een van de vele artiesten die ik onderzocht heb die een psychiatrische stoornis had. Ik onderzocht zijn werk en zijn leven om erachter te komen of er een link was tussen zijn creativiteit en zijn psychische gesteldheid.

Ik denk dat het beantwoorden van de vraag; Is er een link tussen creativiteit en psychische gesteldheid, een nieuw inzicht kan opleveren. Niet alleen voor mijzelf maar ook voor anderen die zich afvragen of die link er is. Wetenschappelijk gezien zou het beantwoorden van deze vraag ook gebruikt kunnen worden, om artiesten die te maken hebben met een psychiatrische stoornis beter te kunnen begrijpen en behandelen. Om deze reden zijn er ook al meerdere (wetenschappelijke) onderzoeken gedaan naar dit verband. De eerste onderzoeken vinden al plaats in de 19e eeuw en worden met de tijd steeds meer uitgebreid en beter onderbouwd. Tegenwoordig wordt er nog steeds vele onderzoeken naar gedaan, ook op grote schaal zoals bijvoorbeeld door het Karolinska Instituut in Zweden. Maar er wordt ook veel over geschreven door psychiaters en zelfs journalisten (C. Zara).

Om zelf deze vrij grote vraag te kunnen beantwoorden wordt er in deze scriptie eerste uitgelegd wat creativiteit is en wat psychische gesteldheid inhoud. Vervolgens is er een hoofdstuk over psychiatrische stoornissen en voorbeelden van kunstenaars die hier me te doen hadden. Om te zien hoe het onderzoek naar deze vraag in de loop der jaren is ontwikkeld zijn er vervolgens twee hoofdstukken over de onderzoeken naar dit onderwerp.

Hoofdvraag

Is er een verband tussen creativiteit en psychiatrische stoornissen?

Deelvragen

Wat is creativiteit?

Wat is psychische gesteldheid?

Wat zijn voorbeelden van kunstenaars met psychiatrische stoornissen?

Is er vroeger onderzoek gedaan naar de mogelijke verband tussen creativiteit en psychische gesteldheid?

Wat is er aan recent onderzoek naar het verband tussen creativiteit en psychische gesteldheid te vinden?

1. Wat is creativiteit?

Creativiteit is niet eenduidig te definiëren. Dit betekent echter niet dat het onmogelijk is om creativiteit uit te leggen, maar elke uitleg zal een deel van de mening van de schrijver bevatten. In dit hoofdstuk zullen meerdere definities van creativiteit aan bod komen.

de creativiteit zelfst. naamw. (v.) Uitspraak: [krejativi'teit]

Talent om nieuwe dingen te verzinnen, om creatief te zijn.

Voorbeeld: `een cursus waar je leert je creativiteit de vrije loop te laten en je fantasie te gebruiken`

<http://www.woorden.org/woord/creativiteit>

Met originele oplossingen komen voor problemen die met de functie verband houden. Door verbeeldingskracht nieuwe werkwijzen bedenken.

<http://www.encyclo.nl/lokaal/10005>

Het Denkproces waardoor uit de menselijke Geest nieuwe Inzichten (via Inductie) tot stand komen. Vaak scheppen deze nieuwe inzichten de mogelijkheid om nieuwe Toepassingen (via Deductie) te maken, die werken, Mooi en/of Nuttig zijn.

Voorbeelden - Kunst scheppen, nieuwe Organisaties tot stand brengen, nieuwe Theorieën formuleren

<http://psy.cc/psy/wiki/pmwiki.php?n=Begrippen.Creativiteit>

Volgens Mihaly Csikszentmihalyi¹ zijn er drie factoren die creativiteit definiëren; een cultuur die symbolische regels bevat, een persoon die nieuwe dingen in het symbolisch gebied invoert en een aantal deskundigen dat deze vernieuwingen herkent en beoordeelt. Mihaly noemt tevens (in zijn boek genaamd 'creativiteit') twee voor hem belangrijke redenen waarom creativiteit een belangrijk rol speelt in ons leven:

"1. De meest interessante, belanghebbende en menselijke dingen komen voort uit creativiteit.

Onze genetische samenstelling is voor 98 procent gelijk aan die van een chimpansee. Wat ons onderscheidt van de chimpansee is onze taal, kunst, cultuur, normen en waarden, wetenschappelijk inzicht en technologie en de manier waarop wij die kennis overdragen en uiten. Zonder creativiteit zouden deze dingen allemaal niet mogelijk zijn.

2. Om deel te kunnen uitmaken van iets dat groter is dan wijzelf. Het deel uitmaken van een creatief proces of het beschouwen ervan geeft ons een bevrediging die niet te vinden is in andere 'dagelijkse' dingen."

Deze twee punten formuleren een beknopte definitie van wat creativiteit is maar ook geeft het een hint naar hoe creativiteit werkt in de oer gevoelens van de mens. We willen ons graag onderscheiden en het gevoel hebben dat wij groter zijn dan onszelf of dat er iets groter is dan onszelf (zoals religie).

---

¹ *Creativiteit, over 'flow', schepping en ontdekking*, 1998, ISBN 90-5352-373-1

Tegenwoordig wordt creativiteit anders bekeken. Schilders zijn niet meer nodig om iets vast te leggen. We hebben fotografie, we hoeven niet zelf meer onze kleding te maken daar hebben we winkelketens en naaiateliers voor. We kunnen eigenlijk alles waar wij onze creativiteit bij nodig zouden hebben uitbesteden. Toch moeten wij in ons dagelijks leven onze creativiteit gebruiken al is het maar om een saai verslag van de dag op een leuke manier te brengen aan de eettafel. Daarmee wil ik duidelijk maken dat ik geloof dat er in ieder mens creativiteit zit, het verschil is dat sommige van ons ook de kunde hebben gekregen of ontwikkelt om dat te uiten, en dat is een cruciaal punt.

Om creativiteit te laten ontwikkelen hebben wij een omgeving nodig waarin dit kan groeien. Dit houdt in; de middelen om dingen te leren, uit te voeren en te beoordelen. Men kan geen innovatieve creaties maken zonder kennis te hebben van wat er al bestaat, het materiaal om het te bouwen en het uiteindelijke product aan anderen te laten zien.

Houdt in gedachten dat dit enkele visies zijn op de definitie van creativiteit.

Zoals hier boven creativiteit wordt uitgelegd valt het op dat het een breed begrip is, het komt op alle vlakken voor. In deze thesis zal er gekeken worden naar creativiteit bij mensen uit het artistiek vakgebied. Daarnaast wordt er gekeken naar de psychische gesteldheid van de artiest en of er een verband is tussen deze twee begrippen

2. Psychische gesteldheid en voorbeelden.

Psychische gesteldheid of geestelijke gezondheid gaat over de status van ons brein en ons functioneren binnen de maatschappij. Hoe reageren wij op onze omgeving en hoe wordt het ervaren? Zodra deze factoren afwijken van de standaard norm kan men spreken van een psychiatrische stoornis. Volgens het boek Psychiatrie van diagnose tot behandeling, geschreven door W. Vandereycken en R. van Deth, moeten er aan drie voorwaarden worden voldaan om te spreken van een psychiatrische stoornis.

"1. Het betreft een abnormaal verschijnsel of gedrag dat afwijkt van een sociale norm of van hetgeen in de betreffende cultuur als normaal geldt.

2. Dit abnormale verschijnsel wordt een teken van een stoornis als het bovendien ongemak of lijden teweegbrengt bij de betrokkene en/of de omgeving.

3. Het gaat om een psychiatrische stoornis als het verschijnsel/gedrag ook bij andere personen is vastgesteld en binnen het gangbare begrippenkader van de psychiatrie kan worden beschreven." (p. 10)

Bij een psychiatrische stoornis kan er vaak geen eenduidige oorzaak worden aangewezen. Een persoon moet een zekere kwetsbaarheid hebben om een stoornis te ontwikkelen. Deze kwetsbaarheid kan lichamelijk zijn, voortkomen uit de psychische structuur en/of de sociale context. Wanneer een stoornis zich uit zal er vaak sprake zijn van alle drie deze factoren. Deze benadering wordt de biopsychosociale benadering genoemd.

Om een stoornis vast te kunnen stellen word er gebruik gemaakt van een classificatiesysteem. Het meest gebruikte classificatiesysteem in de psychiatrie is de DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders). De DSM werkt met met vijf verschillende niveaus, oftewel assen. Er wordt gekeken naar klinische syndromen, persoonlijkheidsstoornissen, lichamelijke aandoeningen, psychosociale problemen en het globaal functioneren. Aan de hand van deze verschillende assen wordt een diagnostisch onderzoek gedaan, waarna een psychiatrische stoornis kan worden vastgesteld.²

In de volgende hoofdstukken worden een aantal stoornissen uitgelegd aan de hand van voorbeelden.

---

² psychiatrie, van diagnose tot behandeling, W. vandereycken en R. van Deth, 2004, tweede herziene druk

3. Verschillende stoornissen en voorbeelden.

Om een inzicht te krijgen in wat er omgaat in het brein van artiesten zullen we naar individuen moeten kijken met een kleine introductie in de desbetreffende stoornis. Vanwege deze grote verschillen in stoornissen is het gemakkelijker en overzichtelijker om ze een voor een uit te leggen.

3.1 Schizofrenie

"Schizofrenie; functionele psychose die wordt gekenmerkt door wanen, hallucinaties, stoornissen in denken, emotie en gedrag".³ Niet te verwarren met MPS (Meervoudige Persoonlijkheidsstoornis) waarbij de desbetreffende persoon daadwerkelijk meerdere persoonlijkheden heeft. Bij schizofrenie zijn er langere periodes van dissociatie van de werkelijkheid; psychoses. Schizofrenie kan zich op verschillende manieren uiten, waarbij het paranoïde type het meest bekend is. Schizofrenie wordt meestal opgemerkt voor het 45e levensjaar en wordt veelal behandeld met antipsychotica in combinatie met intensieve therapie en trainingen.

Louis Wain, bekend om zijn tekeningen en schilderijen van katten, had een schizofrene stoornis. Het kwam in eerste instantie niet vanuit hemzelf om katten af te beelde. Het was zijn vrouw die hem vroeg dit voor haar te doen in haar laatste jaren van haar strijd tegen kanker. In zijn begin periode waren zijn tekeningen vrij realistisch, later begon hij katten in menselijk situaties af te beelden. Zijn werk begon op te vallen onder de menigte en zijn afbeeldingen werden ook gebruikt voor kinderboeken.

Het effect van schizofrenie kwam pas later in Wain's leven naar voren en is duidelijk te zien in zijn werk. Hij begon steeds meer de connectie met de realiteit te verliezen.

De katten in de schilderijen gaan van grappig en herkenbaar naar een soort psychedelische, achterdochtige katachtige vormen. Hoewel dit werk in zijn tijd niet werd gewaardeerd maakte hij in de jaren zestig en zeventig een comeback door het psychedelische aspect van zijn schilderijen.

Een andere bekende kunstenaar die in zijn leven te maken kreeg met psychoses is Adolf Wölfli. Hij was een meester in de outsiders art (Art Burt) voordat deze stroming eigenlijk benoemd was. Wölfli is het eerste voorbeeld van een 'patiënt' wiens werk (terwijl hij het meest van zijn tijd in een inrichting doorbracht) serieus werd genomen.

Wölfli had een moeilijke jeugd waarin hij zowel psychisch als seksueel misbruikt werd. Hij werd op latere leeftijd opgepakt voor dezelfde daden die hij verrichtte bij andere jongeren. De tweede keer dat hij hiervoor werd gearresteerd belande hij in een psychiatrische inrichting, waar hij de rest van zijn leven zou doorbrengen. Wölfli had last van agressieve psychoses en moest vaak de isoleercel in.

Tijdens zijn leven in de inrichting schreef hij 25.000 pagina's vol met gedichten en verhalen, maakte 460 tekeningen en 1560 collages, die na zijn dood geëxposeerd werden door Jean

---

³ Psychiatrie van diagnose tot behandeling, W. Vandereyken en R. van Deth. Bohn Stafleu Van Loghum, Houten 2004

Dubuffet in de Compagnie de l'Art Brut in Parijs. Zijn werk was veelal een soort spiegel van zijn hersenspinsels, chaotisch maar met een ritme. Zijn interesse in muziek komt ook naar voren in zijn werk. In combinatie met zijn angst voor leegte leverde dit volle, bijna psychedelische werken op.

3.2 Depressie

Depressie is de meest voorkomende stoornis. Men kan spreken van een depressie als periodes van somberheid langdurig aanhouden. De stoornis kenmerkt zich door een verlies van levenslust en een neerslachtige stemming, verminderde productiviteit, huilbuien en soms zelf suïcidaliteit. Onbehandeld kan een depressie ook andere stoornissen veroorzaken zoals slaapstoornissen en eetstoornissen maar ook lichamelijke klachten veroorzaken; verandering van eetlust, hoofdpijn en vermoeidheid.

Depressies worden veelal behandeld met therapie afgestemd op de stoornis en mogelijk in combinatie met medicatie.

Pablo Picasso was een kunstenaar met een blauwe periode. Vastgesteld was dat hij een leidde aan depressie tussen 1901 en 1904. In deze periode maakt hij veel werk met daarin de kleur blauw, wat op dat moment zijn geestelijke gesteldheid weerspiegelde. Dit is tevens de periode waar Picasso overging van klassieke kunst naar zijn bekende abstracte stijl.

Francisco Goya, de bekendste en meest veelzijdige Spaanse kunstenaar uit de achttiende eeuw, kreeg pas later in zijn leven last van depressies. Na het zien en ervaren van het leed van de Napoleontische oorlogen en zijn steeds erger wordende doofheid, raakte hij aan het eind van zijn leven in een zware depressie. Tijdens zijn donkere tijden maakte hij de *Pinturas negras* (de zwarte schilderijen), een reeks van veertien schilderijen met een donkere en soms lugubere sfeer. Het was een uiting van zijn gesteldheid op dat moment, gedistantieerd van de mensheid en getraumatiseerd door de oorlogen. Het was zeer bijzonder voor die tijd om gevoelens terug te laten komen in kunst, maar het heeft voor hem uiteindelijk een van de meest bekende schilderijenreeksen opgeleverd.

3.3 Angststoornis

Angst is een onaangename gemoedstoestand, maar is ook functioneel. Het laat je weten dat er een bedreiging is en dat er actie ondernomen moet worden. Angst begint pas een probleem te worden als het zich herhaaldelijk voordoet of als het opspeelt als er eigenlijk geen bedreiging is. Op het moment dat die situaties zich voordoen en de angst veranderd van een waarschuwing naar een irrationele angst, kan men spreken van een angststoornis. Een angststoornis uit zich niet alleen in emoties en ander denkgedrag maar kan zich ook lichamelijk uiten; trillen, huilen en/of misselijk worden.

Deze stoornis wordt veelal behandeld met kalmerende medicatie en cognitieve gedragstherapie.

Edvard Munch leefde en werkte in de tijd van het expressionisme, het uiten van gevoelens in kunst. Voor hem was dit gunstig, aangezien hij naast een tragisch verleden (het overlijden

van zijn moeder en zus) ook last had van een angststoornis. De paniek die hem op momenten overviel schepte voor hem naast een onveilig gevoel ook nieuwe ideeën voor zijn werk (de schreeuw). Door het vastleggen van zijn angstmomenten en zijn vakbekwaamheid hierin werd hij een van de bekendste kunstenaars van zijn tijd.

"I was walking along the street with two friends - the sun was going down - I felt a touch of melancholy. Suddenly the color of the sky changed to blood red. I stopped walking and leaned against a fence feeling tired to death - I saw the flaming clouds like bloodstained swords - the blue-black fjord and the city - my friends went on walking - I stood there trembling with fear - and I felt how a long unending scream was going through the whole of nature."

(de inspiratie voor 'de schreeuw' uit Munch's dagboek, 22 January 1892)

3.4 Obsessieve Compulsieve Stoornis

OCS of dwangstoornis is een psychische aandoening waarbij de desbetreffende persoon terugkerende dwanggedachtes, dwanghandelingen en dwanggevoelens ervaart. Het is een stoornis die wordt onderbedeeld in de angststoornissen. Deze aandoening kan zich op verschillende manieren uiten, bijvoorbeeld het dwangmatig controleren van deuren of het herhaald aanraken van objecten (uit angst dat er anders iets slechts gaat gebeuren) of het dwangmatig schoonmaken (uit angst voor bacteriën en ziektes). Deze stoornis wordt meestal behandeld doormiddel van speciale medicatie en gedragstherapie.

Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni, een van de belangrijkste kunstenaars uit de Italiaanse renaissance, had naast een depressie ook een Obsessieve Compulsieve Stoornis. Hij sloot zich vaak dagenlang op in zijn atelier en was bekend om zijn afstandelijke en soms agressieve karakter. In de dagen die hij doorbracht in zijn atelier was hij obsessief gefocust op zijn werk en dat terwijl hij ten alle tijden zijn laarzen aan hield, zelfs in bed. Het obsessieve van zijn stoornis is ook terug te zien in de perfectie van zijn werk en heeft mogelijk ook geleid tot zijn bekendheid.

3.5 Bipolair

Een bipolaire stoornis valt in de categorie stemmingsstoornissen, het is een stoornis die afwisselende fases van depressie en manie heeft. In tegenstelling tot een depressie ervaart de persoon ook manische periodes, waarin iemand zich euforisch kan voelen. De bipolaire stoornis staat in de volksmond ook wel bekend als 'manisch depressief'. Vanwege deze optimistische periodes is het moeilijk om de stoornis vast te stellen en vaak hebben personen met deze stoornis ook niet het idee dat hulp nodig is. Bipolaire stoornissen worden voornamelijk met therapie en medicatie behandeld.

De manische periodes leveren artiesten vaak een productieve periode op. Door het gevoel te hebben de wereld aan te kunnen zullen zij alles uit zichzelf willen halen. In die hypomane fase komen vaak stromen van gedachtes voor en een diepte en variatie in hun gevoelsleven. Dit kan voor veel nieuwe inzichten en creativiteit zorgen. Helaas is er ook een duistere kant aan deze manie; de depressie. De overgang van manie naar depressie is vaak een slopende reis.

Deze reis kan kwellend zijn voor velen, anderen gebruiken het juist als een bron van creativiteit.

Een goed 'creatief' voorbeeld van deze stoornis is Vincent van Gogh. Er zijn veel onderzoeken gedaan naar de psychische gesteldheid van de grote schilder met verschillende uitkomsten, maar bijna alle uitkomsten wijzen naar een bipolaire stoornis. Met name in de laatste 2 jaar van zijn leven, waarin hij zeker 2 psychoses of manische periodes heeft gehad, zijn geleid geweest door deze stoornis. Uit de brieven van van Gogh valt ook op te maken hoe hij heen en weer schiet tussen verschillende stemmingen;

*Nu de week om is schrijf ik U maar weer eens. Ik heb geregeld iederen dag model gehad van 's morgens tot 's avonds en het model is goed. Mauve is eens komen kijken, en de Heer Tersteeg ook, en daar ben ik blij om. Nu heb ik al dien tijd met waterverf gewerkt, en ik krijg daar hoe langer hoe meer plezier in.
Etten, Friday, 26 August 1881*

'Weer terug hier voelde ook ik me nog erg terneergeslagen en bleef de storm die jullie bedreigt, ook op mij drukken. Wat te doen? Kijk, ik probeer gewoonlijk tamelijk goed gehumeurd te zijn, maar ook mijn leven is aan de wortel aangetast, ook ik sta niet meer stevig op mijn benen.'

Vincent aan Theo, Auvers-sur-Oise, ca. 10 juli 1890⁴

Het tweede citaat komt uit een brief die hij schreef terwijl hij in St Remy verbleef (een psychiatrisch ziekenhuis waar hij zichzelf had laten opnemen). In deze brief komt duidelijk naar voren dat hij in een flink depressieve periode zat. Niet lang na het schrijven van deze brief pleegde hij zelfmoord.

Maar wat heeft deze stoornis van Gogh gebracht? Tijdens zijn leven als kunstenaar heeft hij slechts één werk verkocht, wellicht omdat toen zijn blik op de wereld nog niet werd gewaardeerd. Tegenwoordig kunnen we zien wat voor meesterwerken hij heeft geproduceerd. Veel van zijn werken kwamen voort uit zijn manische periodes, waar hij de liefde voor schilderen omarmde en de energie en levenslust had om alles op een doek te zetten. Ondanks het feit dat hij tijdens zijn manische periodes zo veel maakte, was het toch tijdens zijn depressies dat hij zijn (nu) meeste bekende werken maakte (de zonnebloemen, De La Sirene At Asnieres, Irissen).⁵ In die werken is ook duidelijk meer frustratie en onrust terug te zien, grovere stroken en fellere kleuren dan voorheen in zijn werk. Het laat zijn emotionele staat zien, hij gaat niet meer voor esthetisch maar voor gevoel, zijn manier van communiceren.

---

⁴ <http://vangoghletters.org>

⁵ Psychological Reflections of Vincent Van Gogh's Art Posted on April 17th, 2010 door Dr Ruwan M Jayatunge

4. Mijn eigen ervaring met creativiteit en psychische gesteldheid.

In het afgelopen jaar is bij mij de diagnose angststoornis vast gesteld. Dit had voor mij als gevolg dat ik een jaar ben gestopt met mijn studie aan de kunstacademie. In dit jaar had ik periodes waarin ik mij depressief voelde, maar er waren ook periodes waarin het goed ging. Dit is ook een van de redenen waarom ik onderzoek ben gaan doen naar het verband tussen creativiteit en psychische gesteldheid. Al onderzoekende begon ik mij af te vragen; hoe beïnvloed mijn psychische gesteldheid eigenlijk mijn eigen werk?

Om dit uit te zoeken ben ik door mijn eigen werk gegaan en heb ik geprobeerd mijn staat op het moment van het creëren te herinneren. De werken die ik heb gemaakt in depressieve periodes zijn veelal fotografisch, aangezien dit mijn creatieve uitlaatklep is.

Werk 1 (depressie)

Dit een reeks van verschillende gelaagde foto's. Het onderwerp van de foto's zijn ogen. Een bekend gezegde is; de ogen zijn de spiegels van de ziel. Naar aanleiding van dit gezegde heb ik deze foto's gemaakt.

Toen ik deze foto's maakte zat ik in een depressieve fase. Ik probeerde dit voor veel mensen verborgen te houden, ook al lukte dat niet altijd. Ik wilde met deze foto's laten zien dat als je echt naar iemand kijkt, met name iemand in de ogen aan kijken, je alle lelijkheid en het leed kan zien. Ik denk dat dit een poging was om duidelijk te maken dat niet alles aan de buitenkant te zien is, dat je soms dichterbij moet komen om te zien wat zich afspeelt in iemands leven.

Werk 2 (angst)

Deze foto is gemaakt in een keldergang onder mijn huis, vanaf een laag perspectief.

Dit beeld heb ik een aan angstige periode gemaakt. Ik durfde de deur niet uit en voelde me afgesloten van de rest van de wereld. Ik was mij ervan bewust dat ik dit zelf deed en dat er allerlei mogelijkheden voor me lagen die ik niet pakte. Deze foto is een letterlijke vertaling van mijn gevoel op dat moment. Ik lag verstarde op de grond en zag alle mogelijkheden, maar alles leek zo intimiderend en te hoog gegrepen voor me, dat het enige dat ik kon doen was blijven liggen.

Werk 3 (stabiel)

De haven van Barcelona. Deze foto nam ik tijdens een familievakantie in 2013. Het is een tanker die net uit de haven van Barcelona is vertrokken.

Op het moment dat ik deze foto maakte stond ik in de stralende zon op een kasteel met uitzicht over heel Barcelona en aan de andere kant de zee. Ik was met mijn familie om mij heen en was compleet ontspannen. Ik voelde mij vrij. De foto is licht en heeft geen duidelijke

grenzen, wat het voor mij een vrij en sereen beeld maakt. Een weerspiegeling van mijn gevoel op dat moment.

Als ik deze drie werken visueel met elkaar vergelijk is er een duidelijk verschil aanwezig. Met name in de kleur die voorkomt in de werken. Dit maakt eigenlijk al een hoop duidelijk over de staat waarin ik de foto's heb genomen. Het eerste werk heeft iets lugubers en duisters, een idee dat ik niet zou hebben gehad als ik stabiel was. Het tweede werk is donker gekleurd en benauwend. Ook dit beeld zou ik niet hebben gemaakt in een stabiele situatie. Het laatste beeld is rustig en voelt vrij. Deze foto had ik juist nooit kunnen nemen als ik in een depressieve fase zat.

Zoals hierboven te lezen is, en in de beelden te zien is, heeft mijn psychische gesteldheid veel invloed op de werken die ik creëer. Of dit ook de reden is waarom ik creatief ben weet ik niet. Ik kan ook niet zeggen of ik het ene werk beter vind dan het ander, althans ik zou nu zeggen dat ik het laatste werk het mooist vind, maar dit komt omdat ik nu stabiel ben. Het is voor mij niet mogelijk om hier objectief naar te kijken. Wel is het een interessante blik op mijn eigen werk en geeft het wel een duidelijk beeld van hoe en wanneer ik iets kan maken.

4. Geschiedenis van onderzoeken naar de link tussen creativiteit en psychiatrische stoornissen

Al bijna een eeuw is men op zoek naar een mogelijk samenhang tussen psychiatrische stoornissen en de creatieve geest. We kennen allemaal het voorbeeld van Van Gogh die zijn oor er af sneed en de angst die Munch dreef naar het schilderen van "de schreeuw". Is dit nou hetgeen dat hen zo succesvol heeft gemaakt als creatief persoon of staat dit los van elkaar? De oude onderzoeken naar creativiteit sluiten niet helemaal meer aan op de huidige kennis. Voor (en in het begin van) de twintigste eeuw werd er niet van creativiteit gesproken, maar van genialiteit. In principe wordt er wel hetzelfde bedoeld, maar er is één belangrijk verschil. In eerdere studies werd er ook gekeken naar het IQ van een 'geniaal' persoon. In huidige studies staat het IQ los van creativiteit.

Een van de eerste onderzoeken naar het verband tussen creativiteit en psychiatrische stoornissen vond plaats in 1904. Dit onderzoek werd uitgevoerd door Havelock Ellis die 1030 begaafde individuen bestudeerde. Hij kwam tot de conclusie dat er geen link is tussen creativiteit en een psychiatrische stoornis. In 1947 heeft W.G. Bowerman deze studie gekopieerd en opnieuw toegepast op een groep creatievelingen en vond dat er slechts in 2% van de gevallen sprake was van psychiatrische problematiek.

De Oostenrijkse psychiater Adele Juda spendeerde 16 jaar van haar leven aan het onderzoeken van 19.000 Duitse artiesten en wetenschappers die actief waren tussen 1650 en 1900. Zij kwam er achter dat het percentage psychiatrische stoornissen niet veel hoger ligt onder deze doelgroepen dan bij de rest van de maatschappij. In haar artikel uit 1949 vertelt ze het volgende: "Er is geen definitieve relatie tussen de hoge mentale capaciteit en psychische gesteldheid(...) psychoses, met name in schizofrenie blijken schadelijk te zijn voor de creativiteit."

Charlotte Waddell (professor en psychiater) heeft een reviewpaper⁶ geschreven over de vele onderzoeken naar het mogelijke verband tussen creativiteit en psychiatrische aandoeningen*. Waddell heeft negenentwintig studies onderzocht wat de volgende resultaten op leverde; vijftien van de studies hadden geen bewijs voor de link, negen vonden wel een mogelijke link en vijf van de studies hadden een onduidelijk uitkomst. De meeste studies hadden volgens haar fouten in de onderzoeksmethodes. Ondanks het geringe bewijsmateriaal bevonden de meeste onderzoekers toch dat er een positief of toevallig verband is tussen kunst en psychiatrische problemen.

In Waddell's onderzoek is er ook een terug blik op onderzoeken uit het begin van de 20e eeuw. Wat zij daar al snel opmerkte is dat de manier van onderzoeken en de uitkomsten daarvan niet wetenschappelijk onderbouwd zijn. De onderzoeken waren vaak alleen gericht op de 'creatieve' personen en lieten de rest van de maatschappij buiten beschouwing. Dit leverde beperkte uitkomsten op. Hoewel deze onderzoeken niet wetenschappelijk

---

⁶ REVIEW PAPER: Creativity and Mental Illness: Is There a Link? Charlotte Waddell, MSc, MD, CCFP, FRCPC1 (maart, 1998)

onderbouwt waren, kwamen er toch uitkomsten naar voren die aanzet gaven tot nieuwe onderzoeken.

Een van de vroege theorieën onderzocht door Waddell is het boek *Cradles of éminence*. Het inmiddels klassieke boek van V. Goertzel en M. Goertzel bevat een grootschalig onderzoek naar de jeugd van befaamde mannen en vrouwen. In het onderzoek is gekeken naar leefomstandigheden en stimulatie in de omgeving. Uit dit onderzoek (onder meer dan vierhonderd mensen) kwam niet naar voren dat het merendeel van de onderzochte personen zelf een psychiatrische stoornis had. Wel kwam eruit dat velen een traumatische ervaring hadden mee gemaakt waar veelal inspiratie en creativiteit uit gehaald werd.

Zoals eerder vermeld, waren in het verleden niet alle onderzoeken wetenschappelijk onderbouwd. Een van de eerste wetenschappelijk onderbouwde onderzoeken is: *The creative writer: psychiatric symptoms and family history* van Andreasen NC. In dit onderzoek bestudeerde Andreasen vijftien schrijvers van de universiteit van Iowa's Writer Workshop en vijftien reguliere studenten. Over de jaren heeft dit onderzoek zich uitgebreid tot een onderzoek met dertig personen in beide categorieën. De deelnemers werden gediagnostiseerd door middel van de DSM. Uit de resultaten bleek dat 80% van de schrijvers last had van een stemmingsstoornis en 30% van een bipolaire stoornis. Deze percentages lagen aanzienlijk hoger dan bij de reguliere testpersonen, daarnaast lag het alcoholgebruik bij de schrijvers ook een stuk hoger.

In 1989 deed Jamison een verslag van haar onderzoek onder Britse schrijvers en artiesten.⁷ Deze schrijvers en artiesten waren geselecteerd op de prestaties die zij op hun vlak hebben geleverd, zoals de Booker Prize. Diagnostische criteria waren niet van belang tijdens het kiezen van de testpersonen. Voor het onderzoek werden de testpersonen ingedeeld in verschillende groepen; novellisten (8), poëten (18), toneelschrijvers (8), biografen (5) en artiesten (8). 38% van de personen waren reeds behandeld voor een stemmingsstoornis. Het hoogste aantal behandelde testpersonen bevond zich in de groep toneelschrijvers (63%). Meer dan de helft van het percentage toneelschrijvers dat last had van een stemmingsstoornis was behandeld door middel van psychotherapie. De poëten hadden het hoogste percentage medicatiegebruik en was tevens de enige groep waarin personen zaten die onder behandeling waren voor manische depressiviteit. Deze studie was enkel toegepast onder creatieve geesten waardoor de vergelijking met de algemene bevolking niet aanwezig was. Desalniettemin lag het percentage psychische stoornissen hoog in de test groep.

Nu er een beeld is van de historie van de onderzoeken op dit gebied kunnen we in het volgende hoofdstuk kijken naar de meer recente onderzoeken.

---

⁷ Jamison KR. *Touched With Fire. . Manic-Depressive Illness and the Artistic Temperament*. New York, NY: The Free Press; 1993.

5. Recent onderzoek

In het boek *The creating brain: The neuroscience of genius* (2005) door Nancy C. Andreasen, is een groot deel gewijd aan het onderzoek naar bipolaire en schizofrene stoornissen onder artiesten. In haar onderzoek heeft ze ook gekeken naar eerdere onderzoeken op dit gebied (zoals; Van Gogh's Letters, Sylvia Plath's, Leo Tolstoy's diary of depression en Virginia Woolf's suïcide note) en die betrokken bij haar eigen studie naar dit onderwerp. Na het lezen van deze onderzoeken kwam zij met de volgende vraag;

NL: "Heeft een psychische aandoening de [deze scheppers'] unieke vaardigheden vergemakkelijkt, of het nu gaat om een concert spelen of om een nieuw wiskundig verband waar te nemen? Of heeft geestesziekte hen belemmert in hun creativiteit na de eerste explosieve uitbarsting in de jaren twintig? Of is de relatie complexer dan een eenvoudig oorzaak en gevolg, in beide richtingen?"⁸

Door de huidige kennis op dit gebied toe te passen op eerdere onderzoeken verkreeg zij meer interesse in dit onderwerp en voerde zij eigen testen uit. Dit inspireerde ook anderen om meer tijd te investeren in dit onderwerp. (zie Kay Jamison en Joseph Schildkraut) Wat Andresen in haar onderzoek vond was niet het bevestigen van de 'gekwelde artiest' maar het tegenovergestelde; de mensen die ze had onderzocht waren niet succesvol omdat, maar ondanks het feit dat ze psychische probleem hadden.

"Hoewel veel schrijvers periodes van significante depressie, manie of hypomanie hadden gehad, waren ze consequent aantrekkelijke, vermakelijke en interessante mensen. Ze hadden interessante levens geleid, en ze genoten net zo veel van het vertellen over hun levens als ik ervan genoot om erover te horen. Stemnings stoornissen neigen episodische te zijn, gekenmerkt door relatief korte periodes van lage of hoge stemming die weken tot maanden kunnen aanhouden, afgewisseld met lange periodes van normale stemming (bekend als euthymia bij psychiaters). Al de schrijvers waren euthymisch op het moment dat ik hen interviewde en dus konden ze terugkijken op hun periodes van depressie of manie met aanzienlijke onthechting. ze waren ook in staat om te beschrijven hoe afwijkingen in de gemoedstoestand hun creativiteit beïnvloed. Consequent, gaven zij aan dat zij niet in staat waren om creatief te zijn wanneer ze depressief of manisch waren. "

Een ander recent onderzoek (2012 in Zweden door onderzoekers aan het Karolinska Instituut)⁹ stelt vast dat er wel degelijk een verband is. Het team liet in 2012 zien dat er in families van kunstenaars en wetenschappers vaker schizofrenie en bipolaire stoornissen voorkomen. De studie volgde 1.2 miljoen patiënten en hun familie. Na dit uitgebreide

---

⁸ Nancy C. Andreasen - *The Creating Brain: The Neuroscience of Genius*
Published: 2005-11-30 | ISBN: 1932594078 | PDF | 197 pages

⁹ http://insciences.org/article.php?article_id=11058 (origineel Karolinska Institutet) Publication: Simon Kyaga, Mikael Landén, Marcus Boman, Christina M. Hultman och Paul Lichtenstein "Mental illness, suicide and creativity: 40-Year prospective total population study" *Journal of Psychiatric Research*, corrected proof online 9 October 2012

onderzoek kwam het team tot de conclusie dat de gehele groep vaker te kampen had met psychische problemen en dat het percentage zelfdoding vijftig procent hoger ligt dan bij de algemene bevolking.

Ook in het onderzoek uit 2001, uitgevoerd door J.C. Kaufman onder 1629 schrijvers (in dit onderzoek werd de term "het Sylvia Plath Effect" geboren), blijkt ook dat er een verband is. Kaufman merkte op dat er onder de poëten (met name de vrouwelijke poëten) vaker psychiatrische stoornissen en suïcidaliteit voor kwam, vaker dan bij andere schrijvers. In een tweede onderzoek onder 520 eminente Amerikaanse vrouwen werd zijn idee bevestigd.¹⁰

Op neurologisch gebied komt in de lezing van Professor Glenn D. Wilson¹¹ naar voren dat er in de hersenen en genen van creatieve mensen andere neurologische aspecten te vinden zijn; een verhoogde hoeveelheid testosteron, een groei factor: neuregulin 1 gen en genen die dopamine moduleren. Dit zijn factoren die ook vaak een vorm van schizofrenie aanwijzen. Wanneer men een paar van deze factoren heeft kan dit een positieve stimulatie van de ontwikkeling van creativiteit zijn, te veel kan wijzen op psychoses, wat de creativiteit juist zou kunnen beperken. Een schizofrene denkwijze levert vaak onverwachte connecties op die voor de algemene bevolking absurd en ondenkbaar zijn. Door deze connecties te gebruiken kan men op grote creatieve werken komen (zie Dali of zelfs Montypython).

Een ander persoon die zich ook bezig heeft gehouden met de link tussen psychische gesteldheid en creativiteit is Kay Redfield Jamison. Zij heeft hierover een boek geschreven; *touched with fire*.¹² In dit boek maakt ze gebruik van reeds bestaande onderzoeken en doet ze tevens onderzoek naar bekende, overleden artiesten zoals Van Gogh. In haar eigen onderzoek kijkt ze naar het materiaal wat te vinden is van de artiest, brieven, dagboek, kunstwerken, de omgeving waarin ze zijn opgegroeid en familie. Ze combineerde al deze onderzoeken en kwam tot haar eigen conclusie dat er wel degelijk een hoger percentage aan psychische stoornissen is onder de mensen met een creatieve geest. In haar boek focust zij ook voor een groot gedeelte op artiesten met een bipolaire stoornis. Hoe vermoeiend deze stoornis ook is, artiesten in hun manische periode weten vaak veel en goed werk te leveren. Jamison spreekt uit ervaring, zij heeft zelf ook te maken met een bipolaire stoornis en heeft hierover ook een boek geschreven om hier inzicht in te geven.

Ook C. Zara schreef een boek over de connectie tussen creativiteit en psychische gesteldheid. Zara laat in zijn boek (*Tortured Artists: From Picasso and Monroe to Warhol and Winehouse, the Twisted Secrets of the World's Most Creative Minds*) duidelijk zijn mening in zijn onderzoek naar voren komen. Hij gelooft sterk in het idee van de gekwelde artiest. Zara vindt dat het leed dat de artiesten mee maken en gebruiken (in plaats van er in zwelgen) iets is om respect voor te tonen. In zijn optiek heeft een artiest iets van een kwelling in het

¹⁰ <http://brainworldmagazine.com/the-tortured-artist/>

¹¹ <http://www.gresham.ac.uk/lectures-and-events/genius-or-madness>

¹² <http://daily.swarthmore.edu/2005/09/30/kay-redfield-jamison-explores-link-between-madness-and-creativity/>

verleden of heden nodig om goed en interessant werk te kunnen leveren. Zara beseft zich goed dat dit een mening is die niet iedereen deelt, hoe meer hij erover spreekt hoe vaker hij een negatieve reactie op zijn idee krijgt. Het opvallende hiervan is dat de meeste negatieve reacties van artiesten en kunstenaars komen.¹³

In een interview uit 2011 vertelt Jeff Tweedy (Wilco fame) dat hij het concept van de gekwelde artiest een "schadelijke mythologie" vindt, een mythologie die hem ook belemmerde. Dit is tevens niet de enige artiest die tegen de ideeën van Zara in gaat. Het is zelf gesuggereerd dat Zara vindt dat artiesten beter drugs kunnen blijven gebruiken en moeten blijven rondlopen met psychische problemen om zo beter werk te leveren. Zara denkt dat deze vijandelijkheid vanuit de artiesten voornamelijk voortkomt uit het feit dat het voor veel van hen te dicht bij komt. Want wie wil er moeten kiezen tussen creatieve genialiteit en gelukkig zijn?

---

¹³ http://www.huffingtonpost.com/christopher-zara/tortured-artists_b_1605509.html

Conclusie

Om terug te komen op de vraag die ik met deze scriptie wil beantwoorden; Is er een verband tussen creativiteit en psychische gesteldheid?

Om deze vraag te beantwoorden heb ik de scriptie in drie delen opgesplitst; definities, psychiatrische stoornissen en voorbeelden en tot slot onderzoeken.

In het eerste deel kwam ik al gauw tot de ontdekking dat het uitleggen van creativiteit niet zo gemakkelijk is als het lijkt. Het woord wordt op veel manieren gebruikt en iedereen heeft een andere interpretatie van dit woord. Wat ik uit mijn onderzoek naar dit woord en de toepassing die ik bedoel in dit onderzoek heb gehaald, is dat creativiteit het vermogen is om iets nieuws te creëren of om nieuwe toepassingen te ontdekken.

Het uitleggen van psychische gesteldheid en psychische stoornissen is iets minder gecompliceerd. Er is een duidelijke definitie. Zodra de status van ons brein en het functioneren binnen de maatschappij afwijkt van de standaard norm wordt er gesproken over een psychiatrische stoornis. Er is zelfs een 'handleiding' om vast te stellen of iemand een psychiatrische stoornis heeft en zo ja, welke stoornis het dan is.

In het tweede deel van deze scriptie heb ik het over de verschillende stoornissen en voorbeelden van kunstenaars die hier mee te maken hebben, of hebben gehad. Dit hoofdstuk heeft mij een hoop interessante inzichten gegeven over de werking van een psychische stoornis in combinatie met creativiteit. Veel van de kunstenaars hebben een psychiatrische stoornis gehad en dit was vaak terug te zien in het werk. Helaas is bij veel kunstenaars het geval dat pas na hun dood het leed dat in de kunstwerken te zien is gewaardeerd wordt. De connectie tussen de creativiteit en psychiatrische stoornissen in dit hoofdstuk wordt bewezen in het feit dat de kunstenaars die onderzocht zijn grote creatieve doorbraken hebben gemaakt, terwijl zij een stoornis hadden. Het is niet duidelijk of de stoornis ook de reden is dat zij creatief waren, wel dat zij in sommige gevallen inspiratie hebben gehaald uit hun psychische gesteldheid.

Het laatste deel geeft inzicht in de onderzoeken waarvan de meeste wijzen op zichtbare verbanden, al is het dan voornamelijk binnen gespecificeerde stoornissen en een net zo gespecificeerde groep. Slechts een van de onderzoeken zegt dat het verband tussen creativiteit en psychische gesteldheid niet aantoonbaar is. De verbanden die er worden gelegd in de onderzoeken die wel wijzen op een connectie zijn veelal een aanzet tot meer onderzoek. Mogelijk komt dit doordat er nog veel vlakken zijn die nog niet onderzocht zijn. Toch lijkt men steeds dichterbij een connectie te komen. Zo ook in de neurologie, wat in de lezing van Professor Glenn D. Wilson naar voren komt.

De term 'tortured artist/ gekwelde artiest' bestaat met een reden. Kunstenaars met een psychiatrische stoornis hebben vaak een bepaalde kijk op de wereld die een doorsnee persoon niet zal zien. Deze zienswijze, met de creatieve vaardigheden die de kunstenaars hebben, creëert kunst. Het verband tussen creativiteit en psychische gesteldheid is wel

degelijk aanwezig. Toch zijn er voor- en tegenstanders voor het begrip 'gekwelde artiest'. De tegenstanders vinden dat door het gebruiken van deze term er een goedkeuring wordt gegeven om een psychiatrische ziekte onbehandeld te laten. Voorstanders vinden het vertaalde leed van kunstenaars in hun werk een waardevolle toevoeging aan kunst. Maar of men nu voor of tegen is, het verband bestaat.

Nawoord

Tijdens mijn onderzoeksfase voor deze scriptie ben ik met mijn neus de boeken in gedoken en kwam er eigenlijk wat laat weer uit. Mijn interesse voor dit onderwerp werd met elk artikel, elke documentaire en elk boek alleen maar groter. Hoewel het soms redelijk confronterend was heb ik dit gezien als een uitdaging. Mijzelf een spiegel voor houden, maar ook om het een keer van uit een ander standpunt te zien.

In de periodes tijdens het schrijven dat ik vast kwam te zitten en mij daar slecht om ging voelen, besloot ik om op die momenten te gaan illustreren. Dit zijn de afbeeldingen die ook in deze thesis zijn terug te vinden. Met de thesis in mijn achterhoofd en een neerslachtig gevoel begon ik te tekenen. Tot mij verbazing werkte dit!

Ik ben van mening dat we met de kennis en steun die wij tegenwoordig hebben op het gebied van psychiatrische stoornissen een hoop creatievelingen kunnen helpen. Uit eigen ervaring weet ik dat ik op de momenten dat ik een neerslachtige periode heb, ik goede ideeën heb, maar de motivatie mis om dit te daadwerkelijk uit te voeren. In mijn rustigere periodes merk ik dat mijn gedachtestroom anders werkt en zullen mijn concepten ook heel anders zijn dan wanneer ik in een depressieve periode zit. Het verschil is dat in een rustige periode ik ook in staat ben om dingen te creëren! Het punt is dat ik die rustige periodes op dit moment heb omdat ik therapie en medicatie heb. Wat ik hiermee duidelijk wil maken is dat ik inderdaad inspiratie kan halen uit mijn psychische problemen, maar deze niet kan uitvoeren op het moment dat ik mij niet goed voel. Ik vergelijk mijzelf niet met een Van Gogh of Dali maar ik snap wel de innerlijke strijd die zij hebben meegemaakt. Daarbij roept het bij mij de vraag op; hoe zouden deze artiesten hebben gepresteerd als zij wel gebruik hadden gemaakt van medicatie en therapie? Dit is een van de vragen die mogelijk kan leiden naar een vervolg op dit onderzoek. Eveneens blijft de vraag hoe het komt dat vroeger het verband niet werd gevonden. Was er te weinig kennis? Het beantwoorden van deze vraag is niet relevant voor mijn onderzoek, maar zou wel een interessante vraag zijn voor vervolgonderzoeken.

Literatuurlijst

Review paper C. Waddell:

1. Becker G. The mad genius controversy. London: Sage Publications; 1978.
2. Richards R. Relationships between creativity and psychopathology: an evaluation and interpretation of the evidence. *Genetic Psychology Monographs* 1981;103:261–324.
3. Storr A. The dynamics of creation. New York: Atheneum;1985.
4. Andreasen N, Glick I. Bipolar affective disorder and creativity: implications and clinical management. *Compr Psychiatry* 1988;29:207–17.
5. Jamison K. Manic-depressive illness, creativity and leadership. In: Goodwin F, Jamison K, editors. *Manic-depressive illness*. New York: Oxford University Press; 1990. p 332–67.
6. Rothenberg A. Creativity and madness. Baltimore: The Johns Hopkins University Press; 1990.
7. Ludwig A. Reflections on creativity and madness. *Am J Psychother* 1989;43:4–14.
8. Ludwig A. Culture and creativity. *Am J Psychother* 1992;46:454–69.
9. Ludwig A. The price of greatness. New York: The Guilford Press; 1995.
10. Weisberg R. Creativity: beyond the myth of genius. New York: Freeman and Company; 1993.
11. Foucault M. Madness and civilization. Toronto: Random House; 1965.
12. Chesler P. Women and madness. New York: Avon Books; 1973.
13. Penfold S, Walker G. Women and the psychiatric paradox. Montreal: Eden Press; 1983.
14. Szasz T. The myth of mental illness. Revised edition. New York: Harper and Row; 1974.
15. Sass L. Madness and modernism. Boston: Harvard University Press; 1992.
16. American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-III). 3rd ed. Washington (DC): American Psychiatric Press; 1980.
17. American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-III-R). 3rd ed. Revised. Washington (DC): American Psychiatric Press; 1987.
18. American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-IV). 4th ed. Washington (DC): American Psychiatric Press; 1994.
19. Jamison K. Touched with fire. Toronto: Maxwell MacMillan Canada; 1993.
20. Jamison K. Manic-depressive illness and creativity. *Sci Am* 1995;Feb:62–7.
21. Charbonneau L. Some calm for an unquiet mind. *The Medical Post* 1995 Nov 7:65.
22. Gutin J. Mental illness: going over the creative edge. *The Globe and Mail* 1996 Dec 7;Sect D:6.
23. Campbell M. Not always on the level. Cambridge: Cambridge University Press; 1988.
24. Styron W. Darkness visible: a memoir of madness. New York: Vintage Books; 1990.
25. Millet K. The loony-bin trip. New York: Simon and Schuster; 1990.
26. Mays J. In the jaws of the black dogs: a memoir of depression. Toronto: Viking Press; 1995.
27. Jamison K. An unquiet mind. New York: Alfred A. Knopf; 1995.
28. Terman L, Cox C, Oden M, Burks B, Jensen D. Genetic studies of genius (Volumes 1–5). Stanford: Stanford University Press; 1925–1959.
29. Ellis H. A study of British genius. New York: Houghton Mifflin; 1926.
30. Nicolson H. The health of authors. *Lancet* 1947;2:709–14.
31. Juda A. The relationship between highest mental capacity and psychic abnormalities. *Am J Psychiatry* 1949;106:296–307.
32. Drevdahl J, Cattell R. Personality and creativity in artists and writers. *J Clin Psychol* 1958;14:107–12.
33. Goertzel V, Goertzel M. Cradles of eminence. Boston: Little, Brown; 1962.
34. Torrance E. Rewarding creative behavior: experiments in classroom creativity. New Jersey: Prentice-Hall; 1965.
35. MacKinnon D. Personality and the realization of creative potential. *Am Psychol* 1965;20:273–81.
36. Noreik K, Odegard O. Psychoses in Norwegians with a background of higher education. *Br J Psychiatry* 1966;112:34–55.
37. Barron F. Creative writers. In: Albert R, editor. *Genius and eminence*. 2nd ed. New York: Pergamon Press; 1992. p 315–24.
38. McNeil T. Prebirth and postbirth influence on the relationship between creative ability and recorded mental illness. *J Pers* 1971;39:391–406.
39. Martindale C. Father's absence, psychopathology, and poetic eminence. *Psychol Rep* 1972;31:843–7.
40. Lucas C, Stringer P. Interaction in university selection, mental health and academic performance. *Br J Psychiatry* 1972;120:189–95.
41. Schou M. Artistic productivity and lithium prophylaxis in manic-depressive illness. *Br J Psychiatry* 1979;135:97–103.
42. Jamison K. Mood disorders and patterns of creativity in British writers and artists. *Psychiatry* 1989;52:125–34.
43. Ludwig A. Alcohol input and creative output. *British Journal of Addiction* 1990;85:953–63.
44. Ludwig A. Creative achievement and psychopathology: comparison among professions. *Am J Psychother* 1992;46:330–56.

45. Schildkraut J, Hirshfeld A, Murphy J. Mind and mood in modern art, II: depressive disorders, spirituality, and early deaths in the abstract expressionist artists of the New York school. *Am J Psychiatry* 1994;151:482–8.
46. Post F. Creativity and psychopathology: a study of 291 world-famous men. *Br J Psychiatry* 1994;165:22–34.
47. Post F. Verbal creativity, depression and alcoholism. *Br J Psychiatry* 1996;168:545–55.
48. Andreasen N, Canter A. The creative writer: psychiatric symptoms and family history. *Compr Psychiatry* 1974;15:123–31.
49. Andreasen N, Powers P. Creativity and psychosis: an examination of conceptual style. *Arch Gen Psychiatry* 1975;32:70–3.
50. Andreasen N. Creativity and mental illness: prevalence rates in writers and their first-degree relatives. *Am J Psychiatry* 1987;144:1288–92.
51. Ludwig A. Mental illness and creative activity in female writers. *Am J Psychiatry* 1994;151:1650–6.
52. Rothenberg A. Psychopathology and creative cognition. *Arch Gen Psychiatry* 1983;40:937–42.
53. Karlsson J. Academic achievement of psychotic and alcoholic patients. *Hereditas* 1983;99:69–72.
54. Akiskal H, Akiskal K. Reassessing the prevalence of bipolar disorders: clinical significance and artistic creativity. *Psychiatry and Psychobiology* 1988;3(Suppl):29S–36S.
55. Richards R, Kinney D, Lunde I, Benet M, Merzel A. Creativity in manic-depressives, cyclothymes, their normal relatives, and control subjects. *J Abnorm Psychol* 1988;97:281–8.
56. Funk J, Chessare J, Weaver M, Exley A. Attention deficit hyperactivity disorder, creativity, and the effects of methylphenidate. *Pediatrics* 1993;91:816–9.
57. Roe A. Personal problems and science. In: Taylor C, Barron F, editors. *Scientific creativity: its recognition and development*. New York: Wiley; 1963. p 132–8.
58. Grant V. *Great abnormals*. New York: Hawthorn Books; 1968.
59. Slater E. The problems of pathography. *Acta Psychiatr Scand* 1970; (219 Suppl):209S–215S.
60. Andreasen N. James Joyce: a portrait of the artist as a schizoid. *JAMA* 1973;224:67–71.
61. Goodwin D. The muse and the martini. *JAMA* 1973;224:35–8.
62. Trethowan W. Music and mental disorder. In: Critchley M, Henson R, editors. *Music and the brain*. Illinois: Charles Thomas; 1977. p 398–432.
63. Andreasen N. Creativity and psychiatric illness. *Psychiatric Annals* 1978;8:113–9.
64. Prentky R. *Creativity and psychopathology*. New York: Praeger; 1980.
65. DeLong G, Aldershof A. Association of special abilities with juvenile manic-depressive illness. In: *Programs and Abstracts. Twelfth Annual Meeting of the Child Neurology Society*; 1983 Oct 13–15; Williamsburg, VA. *Ann Neurol* 1983;14:362.
66. Holden C. Manic depression and creativity. *Science* 1986;233:725.
67. Kinney D, Richards R. Creativity and manic depressive illness. *Science* 1986;234:528.
68. Hare E. Creativity and mental illness. *BMJ* 1987;295:1587–9.
69. Kessel N. Genius and mental disorder: a history of ideas concerning their conjunction. In: Murray P, editor. *Genius: the history of an idea*. New York: Basil Blackwell; 1989. p 196–212.
70. Richards R, Kinney D. Correspondence. *Compr Psychiatry* 1989;30:272–3.
71. Miller A. *The untouched key*. London: Virago Press; 1990.
72. Albert R. *Genius and eminence*. 2nd ed. New York: Pergamon Press; 1992.
73. Goodwin D. Alcohol as muse. *Am J Psychother* 1992;46:422–33.
74. Jamison K, Wyatt R. Vincent van Gogh's illness. *BMJ* 1992;304:577.
75. Kinney D. The therapist as muse: greater roles for clinicians in fostering innovation. *Am J Psychother* 1992;46:434–53.
76. Sacks O. Tourette's syndrome and creativity. *BMJ* 1992;305:1515–6.
77. Simkin B. Mozart's scatological disorder. *BMJ* 1992;305:1563–7.
78. Whybrow P. Of the muse and moods mundane. *Am J Psychiatry* 1994;151:477–9.
79. Sackett D, Haynes B, Tugwell P. *Clinical epidemiology: a basic science for clinical medicine*. Toronto: Little, Brown and Company; 1985.
80. Oxman A, Guyatt G. Guidelines for reading literature reviews. *Canadian Medical Association Journal* 1988;138:697–703.
81. James W. *The varieties of religious experience*. New York: Collier Books; 1961.
82. Lowry M. *Under the volcano*. Markham: Penguin Books Canada; 1985.
83. [Anonymous]. Eddie Vedder. *People Magazine* 1993 Dec 27:93.
84. Jamison K, Gerner R, Hammen C, Padesky C. Clouds and silver linings: positive experiences associated with primary affective disorders. *Am J Psychiatry* 1980;137:198–202.
85. Sontag S. *Illness as metaphor and AIDS and its metaphors*. Toronto: Doubleday; 1990.
86. Kuhn T. *The structure of scientific revolutions*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press; 1970.
87. Eardley C. Artists are tougher than other people. *The New York Times* 1994 May 6;Sect A:15.

Overige boeken

Art as Therapy Hardcover – 14 Oct 2013 by Alain de Botton.

Csikszentmihályi, Mihály (1996). *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. Harper Collins. ISBN 978-0-06-092820-9.

Anderson, J. R. (2000). *Cognitive psychology and its implications*. Worth Publishers. ISBN 0-7167-1686-0.

Niu W (2006) 'Development of Creativity Research in Chinese Societies' in Kaufman JC and Sternberg RJ (eds) *The International Handbook of Creativity* pp 386-387. Cambridge University Press ISBN 0-521-54731-8

Websites

<http://dangerousminds.net>

<http://www.brainpickings.org/2014/07/21/creativity-and-mental-illness/>

<http://www.brainpickings.org/2014/07/21/creativity-and-mental-illness/>

http://www.huffingtonpost.com/2012/10/17/creativity-mental-illness-bipolar-disorder_n_1972391.html

http://www.huffingtonpost.com/michael-friedman-lmsw/creativity-madness_b_1463887.html

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3181877/#ref12>

<http://brainworldmagazine.com/the-tortured-artist/>

<http://www.livescience.com/20185-bipolar-disorder-positive-effects.html>

<http://daily.swarthmore.edu/2005/09/30/kay-redfield-jamison-explores-link-between-madness-and-creativity/>

http://www.huffingtonpost.com/dr-r-keith-sawyer/creativity-and-mental-ill_b_2059806.html